

Svinedrifter

Af H. K. Kristensen

»Mi swyn render te skows!«

»Mi swyn render mæj!«

»Gjæt så hwa stam' en' legger onder!«

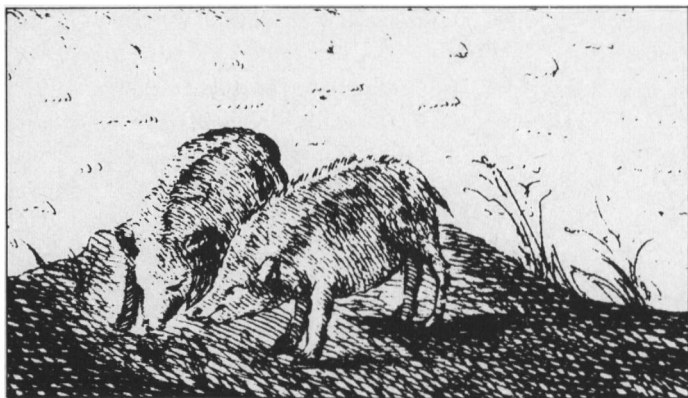
Sådan var begyndelsen til en af vor barndoms gættelege ved juletid. Hvad ordene betød ud over at være en invitation til at deltage, tænkte vi ikke på. Ja, fingrene på den fremrakte, knyttede hånd var vel stammer, og den nød eller pebernød, der skjulte sig under en af fingrene, var vel svinet. Pegede man på den rigtige finger, fik man nødden, ellers måtte man af med en. Men selve ordenes mening var »dunkel tale, halvvejs husket, halvvejs glemte«. - Nej, det var nok helvejs glemte, at svinene herude fra Vestjylland engang »rend te skows« helt over til Østeregens løvmasser.

Svinets historie som husdyr er interessant. Ikke alt, hvad der kaldes historie kan dog tages for gode varer. En østrigsk arkæolog, Osvald Menghin, påstår således, at man i Danmark allerede i ældre stenalder drev en slags svineavl, en teori, der dog er grundig afvist af prof. Gudmund Hatt. Knogler af tamsvin, okse og får optræder pludselig og i mængde i yngre stenalderes affaldsdynger, og dyrene må være indført fra sydligere lande. Svinet kan ikke sådan på én gang være udviklet af vildsvinet, hvad allerede Herluf Winge har gjort opmærksom på. Husdyrene er nok kommet hertil sammen med agerbruget. Yngre stenalderes svin var for øvrigt større end jern- og middelalderens, de stod stamfaderen, det store vildsvin, nærmere.¹

Det var i skovene, som i lange tider dækkede store dele af vort land, svinene måtte søge den meste føde. I Vestjylland gik de fleste skove til grunde med den ældre middelalder, andre fulgte efter i yngre middelalder, og de overlevende var stærkt skadede. Endnu står der rester af dem. Vi kan nævne

lundene ved Varde, Nørholm, Krarup og Ribe Kærgård, og vi kan tænke på Seem skov, Grimstrup krat og Løvklitterne på Tinglund Ris i Sdr. Gørding, der endnu 1615 kaldes Gørding skov, og Lunden ved Vardho. Usynlige minder om undergåede skove eller lunde har vi i en række stednavne som f.eks. Nordenskov, Skovlund, Kragelund og Lunde. Sidstnævnte sted har man endogså i nypløjet hede fundet spor af omblæste store træer, såkaldte rodvælder.² Gamle skrifter vidner undertiden om endnu flere skove ude på Vesteregnet. Markbogen 1683 taler under Lindbjerg om en løkke ved lunden, der med den ene side strakte sig til Gammelgård og den anden til Bredmose. Ansager præst skriver 1766 om skov- og kratrester af eg, hassel og lind, hvor folk huggede løs til brændsel, klovbånd og lejrspoler i høvogne osv. Når lensregnskaberne viser, at flere gårde i Tjæreborg sogn svarede nogle tønder kul i landgilde, og kullene ikke synes at kunne være tørvekul, men trækul, må det sige, at der endnu var skov eller krat på den tid, landgilden fastsattes. På Nørholm fredede hede ses endnu eftergroede kulgrave til trækulsbrænding. Lensregnskabet 1631 nævner, at en mand i Uglvig fæstede skovparten af en helgård, hans far havde haft. De nævner også, at nogle gårde i Jerne sogn leverede træ. I egnen omkring Nørholm var det endog ret almindeligt. Et »tømmertræ« indgik således i landgilden fra 4 gårde i Sig, 3 i Ovnbøl, 3 i Yderik, 2 i Snecrup, 1 i Tastrup og 1 i Mejls så sent som 1661. Snarest er disse afgifter dog på dette tidspunkt afløst med en pengeafgift, de er blot gået igen i jordebøgerne som »forsteninger«. Derimod er det sikkert rigtigt, at en lade i Lønborg præstegård, opført 1634, er skovet i Lyne sogn, hvor Nerild krat åbenbart dengang var skov.³

Da de vestjyske skove forsvandt eller blev stærkt forringede, kunne svinene ikke mere finde olden nok til at leve af. De måtte lejes ind i Østeregnet skove. Betalingen herfor kaldtes oldengæld, og svinene kaldtes skovsvin, oldensvin eller brændsvin, fordi de var brændmærkede med ejerens

Svin af den gamle danske landrace. Udsnit efter Danske Atlas III 1767.

mærke, så han kunne være sikker på, han fik sine egne ved tilbageleveringen. Landgilderne giver atter gode oplysninger. De nævner således levering af 19 skovsvin fra Øster Horne herred og 129 $\frac{1}{6}$ andre svin, der sikkert også var svin, der skulle »rend' te skows«. ⁴ At der var en brøk imellem vi! sige, at der kun skulle leveres med års mellemrum. Svin var i 1600-tallet en almindelig landgildeydelse. Vi nævner nogle eksempler fra Vester herred. Fra Lunde-Ovtrup leverede de to sognes 77 fæstegårde og -bol 49 svin, fra Nr. Nebel-Lydums 67 tilsvarende ejendomme 44 svin og fra Janderup Billums 78 ejendomme 64 svin. ⁵ Selv om de færreste opgives som skovsvin, har de nok været det alle sammen. Da kronen dengang ejede særlig meget jordegods herude, har de fleste været Kgl. Majestæts svin. Det kunne blive store flokke, når de skulle af sted. Blev dyrene under marchen forskrækket, for de som vilde til alle sider. Det har åbenbart været et problem at få dem igennem Varde. 1647 krævede den kgl. delefoged (lensmandens stedfortræder på tinget) Niels Christensen Østergaard i Billumtarp, Christen, Hans Philipsens søn i Tarp, og Hans Mikkelsen i Kjelst dømt for uhørsomhed, fordi »de ikke mødte og jaget Kg. Majestæts skovsvin igennem

Varde, som de derom var tilsagt.«⁶ - Også andre uheld kunne indtræffe, når driften skulle starte. Det viser et tingsvidne fra Kærgård birk 1642: »Jon Vollesen i Lønne, Hans Sørensen og Chr. Christensen ibidem vond, at de nu i forgangen høst, den tid man ydede skovsvin, da var der svinesygdum blandt Mikkell Sørensen i Lønne hans svin, så de lå syge og kunne hverken æde eller drikke, og i samme tid svinesygdum i det grandelav, som Per Adsersen i Lønne bor iblandt, og døde der da to gode galtsvin af samme sygdum, og i det lav, som Christen Jørgensen og Kirsten Jørgensdatter ibor, også svinesygdum og døde der også 2 svin.«⁷

Uvilkårligt spørger vi, der er vant til vor tids hurtige omsætning og opfødning af svinebestanden, hvorfor dog dengang fornuftige og erfarne landmænd såvel som høje embedsmænd indlod sig på slige svinedrifter tværs over Jylland. Svaret er ganske enkelt: det var for at få svinene fede til jul. Tiden var en anden, svinene også en anden race, langbenede og krumryggede med lange stive børster på ryggen. De havde meget stærkere ben end vor tids svin. Navnlig de sortbrogede regnedes for gode fodgængere. Man kunne i reglen ikke opnå at fede dem hjemme på gårdene, hvor husdyrene nærmest sultefodredes vinteren over. Korn var der ikke meget af, når landgildekorn og tiende var leveret, ikke altid slog æde- og sædekorn til. Men i en rigtig skov var der olden, dvs. bøgens og egens nedfaldne frugter, svinene fortærede også andre frugter, rødder, svampe, snegle og insekter osv., og de rode vældigt op i jorden, hvorved den udluftedes, blev mere porøs og skør til gavn for det meste af skoven og måske til nogen skade for resten. Desuden syntes folk bedst om »oldenflæsk«, man fandt det mere velmagende og fastere end andet flæsk, også i vort naboland Sverige havde man samme smag. Senere fandt man dog, at flæsket af svin, fedet på stiv med havre, vikker og ærter, var det bedste. Ja, nogle påstod, at bogfedet flæsk skulle ammende kvinder holde sig fra, da hendes mælk ellers kunne skade det diende barn.⁸ På gårde-

ne var det jo sådan, at de svin, der ikke var tøjrede, gennemrodede marker og møddinger, tofter og veje, kun få var i sti, selv i købstæderne gik mange løse omkring, småsvin kunne man undertiden finde gående inde i stuerne, i den hårdeste vinter måtte de vel i en bøgl (aflukke).

Ikke blot i Vestjylland gik det tilbage med skovene, der var nogen tilbagegang overalt. Vald. Andersen oplyser i sin bog om Hald, at 1544 slagtede man på slottet 660 svin »at skoven«, og 3 »af stien«. Et oldenregister 1637-38, Andersen også bringer, viser, at der da kun havde været 294 svin på olden i Hald skove, af disse var de 93 lensmandens hjemmefødte svin,⁹ resten var vel landgildesvin, selv om der kunne være megen forskel på gode og dårlige oldenår, siger det nok alligevel noget rigtigt om tilbagegangen både af skov og svin gennem de forløbne hundrede år, det var mere end en halvering. Med antallet af de svin, bønderne satte på olden, og hvoraf der skulle svares oldengæld, har det næppe været bedre. Det er klart, at bønder i skovegnene havde mange flere svin på olden end vestjyske bønder, og der er også eksempler på, at de undertiden gik i skoven hele året. I sin store bog »Fra Vildornen til Baconsvinet«, nævner Sal. Frifelt, at der da kunne bygges skure til svinene derude. Disse folk kunne jo også selv eje skovparter eller rettigheder til olden.

Skønsmæssigt skulle der svares over et halvt tusinde svin i landgilde til herskaberne fra det område, der nu udgør Ribe, Gørding, Skast, Øster og Vester Horne herreder. Langt de fleste af dyrene skulle sikkert drives til skovs. Hvor mange svin bønderne eventuelt selv lod drive herfra, er det ikke lykkedes at finde oplysninger om. Proprietærer og borgere har vel også drevet en del. Om en enkelt ripensers oldensvin ved vi god besked. Blandt den vrimmel af oplysninger fra dagliglivet, biskop Hegelund noterer i sine kalendere, er der noter om svin, han lod drive på olden. I tiden 1571 til 1613 har han for 10 år oplyst det.¹⁰ Med undtagelse af 1587, da svinedriften startede 3. okt., har han altid ladet svinene uddrive 1

september. I denne måned falder egens agern og i oktober bøgens bog, de sidstnævnte frugter var den væsentligste bestanddel af olden. Noget før frugterne faldt, blev der taget syn over skoven og anslået, hvor mange svin den kunne ernære, og derefter skete fordelingen til dem, der havde ret til olden, så hver vidste, hvor mange svin han måtte sætte ind.

Her gengives enkelte af Hegelunds notater:

20. sept. 1599: »Loed ieg driffue til Koldingskow - vij (7) suin«.

19. sept. 1605: »Sende ieg suin til aalden vj til Smidstrup, iij til Rødding«.

11. sept. 1613: »Loed ieg driffue til aalden til Her Staphen xvj suin, deraff de vj til Hiarderup (Hjarup), de x til Wirst (Veerst)«.

Hr. Staphen er sognepræsten i Veerst, der muligvis selv havde skovparter, så han kunne indtage fremmede svin. Samme år skrev Hegelund også til præsten i Lejrskov og en præst i Kolding om at få svin på olden. Andre skove, hvor han har haft svin gående er »Nebel skov i nærheden af Kolding«, d. e. Vester Nebel skov i Brusker herred, denne er nu forsvundet. Gentagende nævner han Kolding skov, Smidstrup og Rødding og et enkelt år »Handrup ved Pugdal«. 1600 skriver han, 29. december »slagtet 6 svin«, Man har altså ikke nået at slagte dem inden jul. 1573 kom hans 8 svin hjem den 13. december. - I Vejle bys vide fra 1610 hedder det udtrykkeligt: »Ingen mands svin må blive i fornævnte skov (Nørreskov) længer om året end olden er opædt og borgmestre og råd tilsiger, at svinene skal aftages«. I forbindelse hermed bestemmer viden: »Ingen må bygge svinefed i Nørreskov«. Svinene skulle altså hjem inden vinteren ret satte ind. Der skulle også passes på flokken, ellers kunne der gå svind i den. Johan Hjuler fra Gerndrup kom mikkelsdag 1660 til Niels Hansens i Surhave. Dér spurgte han, om Hans Christensen i Adserbøl ikke havde spurgt om ham. »Jo«, svarede Niels Hansen, »han tror Jer ilde for hans svin, der blev

borte for ham i skoven«. - »Så Gud, det gør han«, svarede hjuleren, »han ved det vel, jeg har taget den. Hvem siger ham det? Han har været hos mig og ville lokke mig til at betale ham den. Det var en stor skade, jeg tog et svin, som gik ved en alfar vej!« Derefter blev hjuleren stævnet.

Hegelund opgiver også sine omkostninger ved svinedriften. 1573 betalte han i oldengæld 6 sk. lybsk (= 12 sk. dansk), »og kostede hver svin at drive hen 7 alb., nok for vogterløn, svinekone, hver 8 sk. d. 2 alb.«, altså i alt 23 sk. danske. Oldengælden var ca. halvdelen af udgifterne. Taksten steg åbenbart. Ellers var det ofte således i jyske skove, at hvert 6. svin ydedes i oldengæld eller »åbod«, måske efter en ordning fra middelalderen, da skoven inddeltes i svinelæg på 6 svins olden. Svinepriserne kunne svinge, i realiteten blev svinet med tiden mere værd, da det blev større, i middelalderen var det nærmest dværgagtigt. Delefogden i Malt herred, Chr. Jørgensen i Gerndrup, indbetalte 1623 oldengæld af bøgeskoven »af den part, Kgl. Majestæt kunne tilkomme, eftersom forne skov dette år var sat for, 6 svins olden, for hvert svin 21 sk., forgangen år intet i så måde«. Det svarede så nogenlunde til, hvad fæstebønderne 1653 måtte betale for oldensvin i Veerst skov, hvor der betaltes 20 sk. pr. svin. Denne skov blev for øvrigt dette år, der var et godt oldenår, sat til 83 svin.¹¹ I gode oldenår gav oldengælden mere i kassen end træsalget. I 1688 fastsattes skovenes beskatning efter deres olden, 1 td. skovskyld var så stort et stykke skov, at det kunne ernære 24 3-års svin. Det er den gamle takst, som også Arent Berntsen opgiver.

Ifølge gamle opgivelser var det en mængde svin, der gik på olden. Farrisskoven syd for Kongeåen, der fra Skamlingsbanken strakte sig helt over mod Ribe, i alt fald til Fæsted, og hvoraf Rødding skov var en del, kunne 1630 føde 12.000 svin på olden, og skovene i den sydlige del af Als kunne i almindelige oldenår føde 18.000 svin. Efter de ødelæggende sven-skekrige sattes Estrup skov til 50 svins olden.

Som nævnt gav skoven ikke olden hvert år. Hvad skulle lensmanden og godsejeren så stille op med de svin, der levedes i de oldenløse år? Ja, man tog mod penge i stedet for. Det fremgår bl. a. af et kongebrev fra 1579:

»Vi Frederik den Anden, med Guds nåde osv. gør alle vitterligt, efter at vore og kronens bønder og tjenere udi Vester herred og Vester herreds birk [Kærgård birk], som ligger og tjener til vort slot Riberhus har underdanigst for os beklaget, hvorledes de fast over billigt besværes med pendinge at give for deres brændsvin, når ikke er olden, da haver Vi nådigst undt og bevilget og tilladt og nu med dette vort åbne brev under, bevilger og tillader, at forne vore og kronens tjenere udi forne herred og birk må af altid herefter give for hvert brændsvin, de årlig pligtig ere, tre ort af en daler, når ikke olden er, dog når olden er, skal dermed forholdes efter som til des haver været sædvanligt. Forbydendes vor embedsmand på Riberhus, den som nu er og herefter kommendes vorder, og alle fogder for vore og kronens tjenere udi Vester herred og Vester herreds birk herimod at hindre eller ydermere pendinge for deres brændsvin at give end som forskrevet står at besværge.

Under vor hyldest og nåde. Givet på Haverballegård d. 27. dag november år MDLXXIX. Under Vort signet.

Frederich«.

»Tre ort af en daler« er $\frac{3}{4}$ dl. Endnu 1649 fandt en vesterherredsmænd det rådeligt at lade kongebrevet tinglæse, og foranstående ordlyd af brevet er taget efter tingbogen for dette år.¹² Når man lod brevet læse, skyldes det antagelig, at lensmanden har krævet større beløb end sædvanligt, og bønderne har vel modsat sig forhøjelsen. Imidlertid gjaldt dette jo kun afløsningen for svin de år, der ikke var olden. Prisen, i alt fald for de egentlige oldensvin, er åbenbart skruet i vejret. 1656 lod lensmandens delefoged læse følgende på Kærgård birketing:

»Advares og tilsiges menige Kgl. Majestæts tjenere og bønder til Riberhus liggende udi Kærgård birk, og som giver skovsvin til landgilde, at I være tiltænkt efter lensherrens befaling at have udi god beredskab eders skovsvin, gode ydefærdige fjerde års galte, såfremt I ikke vil betale for stykket 2 rdl. og det inden Sct. Mikkels dag, til hvilken tid de og skal fange bud om dem at levere, hvorefter alle og enhver vide sig at rette.

Riberhus den 12. september anno 1656.

*Jens Mortensen, e. h.*¹³

Jens Mortensen var slotsskriver, senere rådmand i Ribe.

John Kvist oplyser i sin Veerstbog, at et brændsvin var et magert svin, der 1636 kunne afløses med $\frac{1}{2}$ rdl., mens en bolgalt, der var hjemmefedet, kostede 4 rdl.¹⁴ Der har nok været forskellige afløsningstakster i de forskellige egne, og der har måske også været forskel på svinenes alder. Svinene fra Kærgård birk har formodentlig været eftertragtede. Her var der i sommertiden under forårs- og efterårsfiskeriet let adgang til rigeligt fiskeaffald, så svinene var næppe sultefodrede som flertallet af deres kammerater, og de gik vel så længe i skoven, at tran- og fiskesmagen kunne gå af flæsket.

I de store mageskifters tid byttedes en del krongods bort, og næsten hele resten af den store mængde bøndergods, kronen ejede herude, blev efter Skånske krig udlagt som ryttergods, hvorved landgilden ændredes. Også landgilden på private proprietærens gods ændredes efterhånden og blev ofte afløst med penge, så i 1700-årene er der næppe leveret mange landgildesvin, og der blev næppe heller drevet mange svin til skovs mere fra de vestjyske egne. Skifter i dødsboer synes at vise, at bønderne i en længere periode havde meget få svin. Der betaltes dog oldengæld til sidst i 1700-tallet, men det må navnlig have været af Østeregnsens folk.

Selv i skovegnene måtte svinholdet aftage, efterhånden som

skovene forringedes. Som eksempel kan her nævnes skovene under Hørsholm. 1680 indbrændte man dér over 5000 svin, 1737 ca. 2600, men 1758 og senere kun 600. Og så hørte disse skove endda ikke til de værste.¹⁵ I skovløse egne, hvor studehold var almindeligt, havde man næsten kun svin til eget behov. Og de blev nærmest behandlet som »sølle skumpelskud«, som Frifelt skriver. Betegnelsen er nok ret rammende. I Sejstrup bys vide fra 1732 puttes svinene i alt fald ind i en paragraf om »vrinske Plage, Suin og Gaardbrydere« (voldskreaturer), hvad der jo ikke er særligt rosende, og paragraffen fortsætter da også med at fastslå, at »da mand ved disse Slags Creature fremfor andre serdellis kand vorde fornærmet«, gøres det forstaaeligt, at viden »en serdellis straf dicterer«, og bestemmer, »at Svinene skal verre krøgede og af Marchen endtholdes, naar Byfolkene derom af Pandtemændene vorder advarede, huoe sig her imod forseer, bøder 4 Sk. og Schaden erstatter«. Krøgning var påbudt i alle landsbyer og købstæder.

Den Ollerup præst Th. Bredsdorff, der var opvokset i Lunde præstegård ved Varde, skrev omkring 1760, at de vestjyske svin var større end svin i andre egne, og han mente, det kom af, at bonden vesterude sjældent havde mere end 2 svin, der fra ungdommen af kunne få overflødig mælk og valle.¹⁷ Adskillige kunne dog sælge et svin eller flere om året, så stude-drifter og hestekobler var ikke de eneste husdyrflokkе, man kunne møde på datidens veje. Svinedrifterne dukkede også op. Men de havde fået et andet mål.

De magre svin blev nu afsat i hertugdømmerne. Svinene var måske endnu nogle proprietærers landgildesvin såvelsom deres hjemmefødte svin, svinehandlernes opkøbte dyr talte efterhånden de fleste i flokken. Når der 1731 blev drevet over 1200 svin derved, er det næppe en eksport, der pludselig er opstået dette år. Svinedriften sønderud må have været i gang i årevis. 1731 gik følgende antal magre svin gennem tolden i Ribe:

18/4 Peder Nielsen, Vestervig	38
2/5 Terman Madsen, Krogsgdr.	140
11/5 Søren Andersen, Gredsted	26
12/5 Peder Nielsen, Vestervig	44
15/5 Jep Sørensen, Lydumgård	96
16/5 Chr. Christensen, Hjert., Sdrj.	60
16/5 N. Christensen, Hillerup	124
16/5 Terman Madsen	127
16/5 Chr. Jensen, Lustrup	140
19/5 C. J. Bastrup, Holstebro	112
13/6 P. Nielsen, Vestervig	36
21/6 Terman Madsen	81
1/7 Peder Nielsen, Vestervig	21
11/7 Terman Madsen	115
20-8 Terman Madsen	92
28-8 Terman Madsen	96
7-9 P. Lausen, Hygum, Sdrj.	40

Langt den største svinehandler var forpagteren på Krogsgård, Terman Madsen. Dette år døde hans far på Nielsbygård, som denne havde kompletteret, og som Terman Madsen nu overtager, hvad også fremgår af nedenstående toldregnskab for 1732, da følgende drifter nævnes:

Th. Jessen, Kyvling, Lønborg	102
Peder Rygaard, Hesselmed	172
Poul Jensen, Husum	82
Terman Madsen, Nielsbygård	72
Alexander Madsen, Holstebro	117
Jacob Lange, Visselbjerg	10
Søren Sterm, Viungård	96
1/7 Peder Jensen, Hesselmed	162
Terman Madsen, Nielsbygård	72
N. Pedersen, Knivsig, Løgumkloster	102
4/8 Peder Jensen, Hesselmed	86
3/11 Anders Nielsen, Ribe	2

Det var i alt 1075 svin, og det følgende år blev det 1155. Søren Sterm og Terman Madsen var proprietærer og Peder Rygaard halvbroder til proprietæren på Hesselmed. De har selvfølgelig ikke selv været med flokkene, men har sat penge i foretagendet, ligesom de gjorde det med studedrifterne.

Nogle nåede at sende drifter to gange. Når vi ser, at et par mand fra Sønderjylland er blandt dem, der kommer med flokke, siger det nok noget om, hvor svinene skulle hen. Denne eksport af årgamle magre svin tiltager, så sidst i århundredet er den omtrent oppe på det dobbelte antal. Da er proprietærene gledet ud af billedet. Det er handelsmænd fra bondestanden, der selv handler og driver.

En toldbog fra Gredstedbro for 1798 viser, hvad der da blev fortoldt:¹⁸

12/4 Knud Svendsen, Gredsted	7
18/4 S. Christensen, Kvie, Ansager	55
Poul Pedersen, Ål sogn	40
7/5 Jørgen Christensen, Kvie	41
Peder Christensen, Autrup, Fåborg	104
10/5 Ebbe Hansen, Krarup	54
10/5 Chr. Jensen, Ål	36
16/5 Hans Hansen, Vilslev	137
20/5 Jørg. Christensen, S. Omme	45
24/5 Jørg. Haagensen, Jernvedlund	113
27/5 Chr. Lauridsen, Resen	217
28/5 Ebbe Hansen, Krarup	62
Hans Pedersen, Vestterp	35
Søren Pedersen, Kvie	14
5/6 C. Pedersen, Autrup	114
13/6 J. Langballe, Thyholm	107
H. Skovlund, Vår (Voer?)	12
15/6 Jørgen Skovlund, Omme	42
20/9 Chr. Jensen, Stadil	44

Der kom endnu flere flokke og ganske enkelte svin, så resultatet blev 1947 svin gennem Gredstedbro. De skulle åbenbart også til »Holsten« (hertugdømmerne).

Lige til jernbanerne kom, drev man årgamle magre svin derned. Også til de hjemlige markeder kunne de drives, det gælder således Vorbasse marked. Det nævner Dalgas i sin beskrivelse af Ribe amt 1830, men ellers giver han ikke svinet den særlige omtale, han giver de andre husdyr. Han har næppe fundet, de spillede nogen videre rolle. Fra Ringkøbing amt skriver Hald dog 1833, at »for de fleste af Amtets

Beboere er Svineavl en ikke uvigtig Erhvervsgren. Fra en almindelig Bondegaard sælges aarligen et Fedesvin og nogle Grise«.

St. St. Blicher var endnu mere positiv. I sin beskrivelse af Viborg amt skriver han: »Svinet er for alle Landmænd et uundværligt, og for Møllere i Særdeleshed et vigtigt Huusdyr. Nogen særskilt eller bestemt indenlandsk Race haves ikke, men hver Egn, større og mindre, har sine, ofte næsten umærkelige Afændringer. Engellændere og Portugisere have ogsaa indtrængt sig i Svinestien, og det er muligt til ingen Skade. Vist nok er det, at disse holdes lettere, ere triveligere, og fedes med mindre, men saa opnaae de paa den anden Side langt fra ej den Størrelse som vore egne. Ej heller veed jeg, om de levende kunne gaae som courant Handelsvare. Af de ægte jyske udføres mange syd paa, men Antallet har jeg ikke kunnet bestemme. - Naar dette Dyrs Røgt var ordentligere og mere forstandig indrettet, da vilde det indtage en højere Plads i Huusdyrenes Række. Men, i det mindste Bondens, almindelige Slendrian er denne: Svinet tøjres om Sommeren og faar noget, lidt nok, Suurmilk og Valle til sit Græs. Naar Ævret er opgivet, slaaes det løs, og maae sørge for sig selv lige til hen paa Foraaret i sin Husbonds og andres Møddinger, for Ladedørene og ved at omrode Gader og Marker, da det ofte ikke ringes (krøges). Kun det, der skal slagtes, sættes paa Stie og faar 3 à 4 Tdr. Grottet Korn«. 19

Et par svinedrivere eller handlere slog sig gerne sammen, i marts købte de svin op i Thy, Salling og Mors eller langs hele vestkysten. Vi så i toldlisten, de første havde fået flokke samlet og var nået til Gredstedbro i april, vel på vejen mod Husum. De kom gerne i kvarter ved 9-10 tiden om formiddagen. I middagstiden og på hede dage kunne man ikke drive. Toldlisten 1798 har da heller ingen svin i den varme juli måned. I kroen blev der udleveret havre og rug, som blandedes sammen og blev rystet ud på grønsværen i små dynger, så

store som muldvarpeskud. De store grise fik gerne brød brok-
ket i øl. Driften kunne vandre 2-2½ mil, så måtte flokken
ligge stille til kl. 2-3 om natten. Den ene driver gik foran
med en taske fuld af brød, hvoraf han kastede små stykker
bag sig, gryntende og snøftende fulgte flokken efter. Bagest
gik den anden driver og smældede med en pisk og med reser-
ve »skraldere« i lommen. Blev det for varmt, kunne de gamle
svin rejse børster og udstøde et »horr« eller »vaff«, og så bisse-
de de som besatte til alle sider. Det samme skete, hvis de
blev forskrækket, f.eks. i nærheden af en vejrmølle, der gik. I
en fart måtte driveren da gribe et svin i benet, så det skreg,
det kunne få de forvildede til atter at standse og samle sig
om den skrigende. Det kunne ske, at et forskrækket dyr satte
livet til, f.eks. ved at styrte i et vandløb, eller et svin blev
måske helt borte. Det var tab for driverne. I Husum købte
marskbønderne dyrene enkeltvis og fedede dem et års tid, så
de kunne veje 200-250 kg. På Før var det konerne, der hand-
lede. Også øst på, til Als, kom enkelte af vore drifter. Eller
de solgtes på torve i de sønderjyske købstæder,²⁰ eller man
drev omkring fra gård til gård og falbød dem.

En enkelt svinedriver har givet en levende skildring af den-
ne færd, nemlig Jens Sandholm. Han fortæller, at ved mid-
ten af 1850-erne købte han og hans broder »drivergalte« på
Lemvig-egnen. De var opfodret med næsten ingenting, mest
avner, der var sat til syrning, og frarensning (»atterkorn«).
Galtene fra de forskellige gårde skulle leveres i en bestemt
gård, oftest 40-50 svin. Leverandørerne fik deres penge og
drak kaffe. Når farten derefter skulle begynde, blev der
»brug for et par raske ben«, der måtte løbes for at få svinene
samlet i én flok. Man havde en dreng med den første halve
fjerdingvej, derefter måtte Sandholm og broderen selv klare
det. Ret som svinene gik nogenlunde, kunne et par stykker
fra samme gård stikke ud fra flokken »alt hvad sådan et par
smalle mynder kunne løbe, og mens en af os hentede dem,
og det kunne vare længe, havde den anden et frygteligt mas

med at holde de øvrige samlede«. Efter et par dages forløb var det let at have dem i en flok. De overnattede blandt andre steder i kroerne Brosbøl, Lyne, Sækbæk og Blaksmark. Derfra kom de en årle morgenstund gennem Varde sammen med flere drifter fra Ringkøbing- og Tarm-egnen. Borgerne lå endnu i deres søde søvn, men driverne kunne ikke dy sig for at knalde med piskene i de snævre gader. Når en sådan halv snes karle knaldede løs af alle kræfter, kunne det nok få borgerne til at gnide søvnen af øjnene«. Så hvilede man i Ølufvad, Posthuskroen, Kikkenborg, Gredstedbro, Hvide kro, og næste morgen gik det gennem Ribe. Endelig i Tønder havde brødrene nået rejsens mål. Broderen, der var den ældste, skyndte sig hjem pr. vogn for at give ordre til levering af næste hold, mens den unge Sandholm og andre måtte spadserere. Efter 3-4 dages hvil derhjemme »var ømmelsen nogenlunde gået af fødderne«, og så gik turen atter sydpå. Nu var varmen kommen, og de måtte være i kvarter en stor del af dagen, alligevel skete det, at et svin blev »forfangen«, så snittede driveren det i halen, så blodet løb. Mange blev slemt ømfodede, og tynde og smalle var de alle sammen, et enkelt kunne være så medtaget, at det gik bag efter flokken og skreg. Var markedet i Tønder overfyldt, og det heller ikke lykkedes at sælge dyrene i gårdene, drev man den lange vej til Husum, hvor galtene solgtes til gode priser.

Jeppé Hejbøl fortæller, at to mænd i Ansager opkøbte magre svin på 100-150 pund omkring i sognet. Svinene blev samlet på kirkepladsen, fik et lille foder af tørt korn, og så gik turen sydpå.

Det kunne også være drøjt for svinedriveren eller -handleren at bære betalingen hjem. Denne var i sølv, i »prøjsere« (prøjsiske dalere à 8 mark rigsmønt), der dog inden hjemreisen ofte veksledes til specier eller lybskskillinger. Man gemte dem i en kat, dvs. et læderbælte, man spændte om livet lige over hofterne, så den var skjult. Men de mange sølvpenge tyngede svært, så katten til sidst kunne gnave huden itu.²¹

Først i 1800-tallet og til omkring 1840 kom der svinedrifter østfra til Vestjylland. Svinene kom om foråret, var tillagt om efteråret og havde gået i skovene om vinteren, de slagtedes så om efteråret eller til jul. Nogle pund solgtes til husmændene og nogle skinker til købmænd, der røgede dem og sendte dem til salg i Hamborg, vel mest med skib. *) Den første, der købte flæsk til eksport, nedsaltet i tønder, var købmand Tranberg, Varde. I trediverne begyndte vestjyderne at holde flere grisesøer, og 10-12 uger gamle blev ungsvinene drevet til markeder sønderude, navnlig i Løgumkloster, Tønder og Husum. Omkring 1870 blev svinefedning almindelig herude, og ved krydsning med engelske svin blev racen så meget forbedret, at den blev en helt anden.²²

Det er underligt at tænke på, at det i en meget lang periode holdtes så få svin, skønt oberst Falkenskjold 1804 kunne skrive - vist med rette - i sin bog om svineavl, at der »nok intet land findes, hvor der spises mere flæsk end i Danmark«. Og det er med beundring vi ser, at svineavl fra en økonomisk nærmest betydningsløs rolle er blevet en hovedindtægtskilde, at vort landbrug i løbet af det sidste 100 år har udviklet svineavl således, at vort land nu har verdens største eksport af svinekød. Nå, vi stammer jo også ned fra folk, der satte det som den største kulinariske nydelse at spise flæsk af galten Særømmer og drikke mjød til!

*) »De æ int godt får e swyn å vid, hwa e flæsk kåster i Hamborre«, sagde et sønderjysk sprikvort. Der var en periode i forrige århundrede, da vi sendte store fede svin til Hamborg, og det har sønderjyderne nok også gjort. Allerede i 1600-tallet eksporterede vi saltet flæsk, 1690 endog 105½ skpd. alene over Hjerding, og det meste sejledes formentlig til Hamborg, se vor årbog 1976, s. 107. Senere gik eksporten til Altona. 1796 sejlede 10 skipper med fedevarer i lasten til Altona, en enkelt dog til Sild. Fedevarer er ikke blot flæsk, men også smør, ost og talg, så flæsket har nok ikke fyldt ret meget.

KILDER

1. Gudmund Hatt: Landbrug i Danmarks Oldtid 47f.
2. Årb. Ribe 1926, 443f.
3. Jy. Sml. VIII 295.
4. H. K. Kristensen: Nørre Horne Herred 17.
5. Mat. 1661 for de nævnte sogne.
6. V. Horne hd. tb. 1647, 2/10.
7. Kærgård birks tb. 1642, 21/1.
8. Per Johansson: Våra husdjur 75ff. Dagligliv i Danmark 1720-1790, 396.
9. Vald. Andersen: Hald 78, 112f.
10. Bue Kaae: Hegelunds almanakoptegnelser I 92f, 164, 188, 336, 355, 358, 410, 445, 586f, 599.
11. Sal. Frifelt: Fra Vildornen til Baconsvinet, Riberhus lensregn. 1623. John Kvist: Veerst sogn 18. O. Nielsen: Gørding Herred 5, 13. Svend Aakjær: Kong Valdemars Jordebog I 113. - Der har formodentlig været flere end 83 svin på olden i Veerst skov, de 9 opgives nemlig at være til åbod, dvs. som godtgørelse for andre oldensvin, så tallet skal vist forøges med 45.
12. V. Horne hd. tb. 1649, 28/4. Manden, der lod brevet tinglæse, var Niels Knudsen, Kærup.
13. Kærgård birk tb. 1656, 19/9.
14. John Kvist Veerst Sogn 106.
15. Christensen (Hørsholm): Agrarhist. Studier III 108.
16. H. N. Skade: Sejstrups Hist. 40.
17. Dagligliv i Danmark 1720-1790, 526.
18. Ribe toldregnskaber 1731, 1732, 1733, 1798. Gredstedbro Toldregnskaber 1798.
19. Landhusholdningsselskabets amtsbeskrivelser for de nævnte amter.
20. H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv 167f.
21. Jeppe Hejbøl: Ansager Sogns Hist. 31, Chr. Mathiesen: Landbrugets Hist. i Vardeegnen 87ff. Bonde og Handelsmand. Ved Markus Bjerre og H. P. Hansen 71-83.

H. K. Kristensen, født 1895, pensioneret førstelærer, Dybdalsvej 16, Varde. Har været medudgiver af nogle bøger for folkeskolen og dels skrevet, dels udgivet eller redigeret en del lokalhistoriske arbejder. (Udf. bibliografi i F.R.A. 1975. Red.).